

Zbigniew Anculewicz

"Bibliografia polskich publikacji podziemnych wydanych pod rządami komunistycznymi w latach 1939-1941 i 1944-1953. Czasopisma - druki zwarte - druki ulotne", Władysław Chojnacki, Warszawa 1996 : [recenzja]

Komunikaty Mazursko-Warmińskie nr 1, 170-172

1998

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ników, autor jak kamyki w mozaice układa pełen dyferencjacji ogólnoniemiecki prasowy obraz Rosji jako państwa, które tłumy tendencje wolnościowe w Czechosłowacji, ale też z którym nieomal jednocześnie układają się Niemcy. Z tych i wielu innych przesłanek zasadną jest końcowa uwaga rozprawy: klasyczne rosyjskie stereotypy uzupełniane często bywały przez „sowieckie” lub „imperialistyczne”. Cieniowanie i niuansowanie indywidualnego wizerunku Rosji zależało zatem od innych czynników. Należały do nich: osobiste postrzeganie zagrożenia zewnętrznego i wola do wywierania wpływu politycznego. Wizerunek Rosji stanowi więc nie tyle wielkość długotrwałą i niezawodną, co — o wiele dobitniej — szybko przemijające, subiektywne wrażenie, które wraz z chwilą historyczną powstaje i przemija (s. 228). I ta relatywistyczna konwencja przebijająca się ponad „przesady światło ćmiące” wydaje się być charakterystyczna dla wszystkich rozważań opublikowanych w omawianym tu zbiorze.

Antoni Soloma

Władysław Chojnacki, *Bibliografia polskich publikacji podziemnych wydanych pod rządami komunistycznymi w latach 1939—1941 i 1944—1953. Czasopisma — druki zwarte — druki ulotne*, Warszawa 1996, ss. 352, il.

Nakładem Literackiego Towarzystwa Wydawniczego ukazała się *Bibliografia polskich publikacji podziemnych* — ostatnia praca zmarłego w roku 1991 prof. Władysława Chojnackiego, wybitnego historyka i bibliografa. Pracę do druku przygotowali Wojciech Chojnacki i Marek Jastrzębski. Opracowanie to z jednej strony jest swoistą kontynuacją prac nad bibliografią prasy polskiej od jej początków, a z drugiej stanowi pierwszą, udaną próbę, ukazania dorobku wydawniczego polskiego podziemia w walce z komunistyczną okupacją do roku 1953.

Celem pracy było przede wszystkim najpełniejsze „zarejestrowanie” wszystkich wydawnictw polskich związanych z antykomunistycznym podziemiem. Nie jest to jednak kompletny wykaz czasopism, druków zwartych i druków ulotnych. Świadomość tego miał i sam autor opracowania. Mimo kilkudziesięciu lat pracy nad bibliografią i spenetrowania ogromnej liczby akt, w tym akt Urzędu Bezpieczeństwa, nie udało się z całą pewnością „zarejestrować” wszystkich publikacji tego typu. Ale nie jest to wina autora. Złożyło się na to wiele przyczyn, o których piszą autorzy wstępu do bibliografii. Najważniejszą przyczyną braku możliwości pełnego zarejestrowania wydawnictw podziemia antykomunistycznego w Polsce wydaje się jednak bezprawne niszczenie w latach 1989—1990 akt Wojskowej Służby Wewnętrznej — wywiadu i kontrwywiadu wojskowego, akt byłego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego i Służby Bezpieczeństwa oraz niemożność przeprowadzenia kwerend w archiwach rosyjskich, zwłaszcza dotyczących wywiadu, kontrwywiadu i policji politycznej. Niewątpliwie bibliografia ta będzie podstawą do dalszych studiów nad rejestracją polskiego stanu piśmiennictwa konspiracyjnego w latach 1939—1953. Z tego też względu autor miał świadomość, iż nie uniknął także pewnych błędów, które spowodowane były tym, że nie do wszystkich pozycji mógł dotrzeć i nie wszystkie dane rozszyfrował, ponieważ publikacje tego rodzaju powstawały w głębokiej kon-

spiracji. Dobrze się stało, iż włączył do swojego opracowania piśmiennictwo polskie, jakie ukazywało się na wschodnich rubieżach II Rzeczypospolitej. Jest to nie tylko logiczne, ale nawet konieczne ze względu na to, iż ziemie te stanowiły integralną część Polski do czasu, kiedy po zakończeniu II wojny światowej granice Rzeczypospolitej zostały przesunięte na zachód.

Bibliografia rejestruje 506 tytułów czasopism, 182 druki zwarte i 1279 ulotek. Układ bibliografii jest logiczny, przejrzysty i nie budzi żadnych zastrzeżeń od strony metodologicznej. Bibliografia została podzielona na trzy samoistne części. Pierwsza rejestruje czasopisma, gazetki i inne publikacje periodyczne, druga druki zwarte, w tym publikowane zbiory piosenek, wierszy. Dziś mówią one więcej o oporze społeczeństwa polskiego wobec dyktatury komunistycznej niż niejedno wielostronicowe opracowanie. Trzecia część poświęcona jest wszelkim drukom ulotnym. Trzeba się w pełni zgodzić z tezą autora, iż „w przypadku podziemia antysowieckiego ulotka jako forma wydawnicza była bardzo często używana w konspiracji” ze względu na brak dostatecznej ilości papieru i brak odpowiedniej ilości sprzętu poligraficznego (s. 9). Bardzo cennym uzupełnieniem są indeksy: osobowy, miejsc wydania i wydawców, co w sposób zasadniczy ułatwia poruszanie się po tekście bibliografii. Zamieszczony na końcu bibliografii wybór reprodukcji winięt czasopism, kart tytułowych druków zwartych oraz ulotek, w tym ulotek z rysunkami satyrycznymi, daje obraz nie tylko inwencji autorów tych wydawnictw, ale także możliwości wydawniczych polskiego podziemia antykomunistycznego, które działało w skrajnie nie sprzyjających warunkach, a które właśnie za niezależną działalność wydawniczą płaciło najwyższą cenę — niekiedy cenę życia. Szczególną uwagę zwracają jednak tzw. adnotacje, czyli opisy uzupełniające. Zawierają one dane o czasie i miejscu wychodzenia danego wydawnictwa, o tym, kto był jego wydawcą i redaktorem lub redaktorami, jakiej organizacji był organem, o znanych numerach danego pisma oraz czy zbiór jest w rękach prywatnych. Jeżeli dane wydawnictwo jest przechowywane w bibliotece, to w której i czy jest zmikrofilmowane. Jeżeli dane pismo lub druk nie jest znany z autopsji, to podano również źródło, z którego pochodzi informacja o tej pozycji bibliograficznej. Są to bardzo szczegółowe informacje, które w sposób zasadniczy ułatwią dotarcie osobom zainteresowanym do konkretnego tytułu.

W niektórych opisach zamieszczano mało znane szczegóły o liczbie tytułów, które ukazywały się w poszczególnych regionach kraju. Bibliografia rejestruje 28 pozycji wydawnictw podziemia antykomunistycznego na terenie województwa olsztyńskiego, w tym czasopism — 3, druków zwartych (książek i broszur) — 1, ulotek — 24. Na terenie samego miasta Olsztyna Władysław Chojnacki zarejestrował tylko cztery pozycje, w tym czasopism — 2, druków zwartych (książek i broszur) — 1 i ulotek — 1. Czy jest to pełna liczba tego rodzaju publikacji? Można z dużą dozą prawdopodobieństwa stwierdzić, że nie. Przecież wiele tego rodzaju druków przechowywanych jest jako swoista pamiątka rodzinna lub też są przechowywane w różnych zespołach akt w archiwum Delegatury Olsztyńskiej Urzędu Ochrony Państwa. Autor nie uwzględnił m.in. ulotki, która była kolportowana na terenie miasta Olsztyna 22 listopada o następującej treści: „Nie chcemy komunistycznej ojczyzny więc do broni, bo

czas — wzywa Was AK i las”. Treść tej ulotki przytacza Edmund Wojnowski w swojej pracy pt. *Warmia i Mazury w latach 1945—1947. Kształtowanie się stosunków politycznych*, (Olsztyn 1968, s. 130) na podstawie akt operacyjnych KW MO w Olsztynie. Władysław Chojnacki przeprowadził kwerendę materiałów organów bezpieczeństwa w ówczesnym Archiwum Wojewódzkiego Urzędu Spraw Wewnętrznych w Olsztynie i prawdopodobnie nie natknął się na tę ulotkę. Jak wykazują badania prof. Andrzeja Paczkowskiego, dotyczące działalności organów bezpieczeństwa w latach 1944—1947, wiele tego typu wydawnictw wychodziło i było kolportowanych przez same władze bezpieczeństwa jako pretekst do dalszego rozszerzania akcji pacyfikacyjnych wobec podziemia antykomunistycznego, jak i stosowania terroru wobec ludności cywilnej.

Już po śmierci Władysława Chojnackiego Bohdan Łukaszewicz w wydanej w 1991 r. pracy *Polskie Stronnictwo Ludowe na Warmii i Mazurach w latach 1945—1947* przytacza treść nieznanymi ulotek „dyskredytujących władze i obóz komunistyczny”. Miały one charakter apeli, wierszyków, piosenek, były kolportowane na terenie Warmii i Mazur m.in. w ramach akcji „O” — odpluskwiania, przeprowadzonej przez Zrzeszenie „Wolność i Niezawisłość”.

Pilną potrzebą jest dalsza kwerenda i swoista praca detektywistyczna mająca na celu odszukiwanie choćby pojedynczych egzemplarzy tych wydawnictw, które ukazywały się na terenie województwa olsztyńskiego. Chodzi tu m.in. o pismo „Czyn”, organ Harcerskiej Organizacji Podziemnej HOP, która działała w Olsztynie w roku 1950.

Omawiana bibliografia będzie stanowiła lekturę niemalże obowiązkową nie tylko dla badaczy publikacji podziemia, które ukazywały się w latach 1939—1941 i 1944—1953, ale także dla wszystkich tych, których pasjonuje poznawanie dziejów ojczyźnych.

Zbigniew Anculewicz

Pół wieku polskiej państwowej służby archiwalnej na ziemiach zachodnich i północnych. Materiały z sesji naukowej zorganizowanej 10 października 1995 r. w Szczecinie, pod red. Kazimierza Kozłowskiego, Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych, Warszawa—Szczecin 1997, ss. 205, nlb. 3, il.

Do rąk czytelników interesujących się problematyką historyczną i archiwalną ziem zachodnich i północnych trafiła książka będąca zbiorem materiałów z sesji naukowej, która została zorganizowana z okazji pięćdziesięciolecia państwowej służby archiwalnej na tym terenie. Obchody jubileuszu zainaugurowała wystawa „Dokumenty — skarby ziem zachodnich i północnych Polski”, zorganizowana w Warszawie, następnie eksponowana w Archiwum Państwowym we Wrocławiu, skąd przeniesiono ją do Szczecina.

W pracy, po wstępie autorstwa Kazimierza Kozłowskiego, znajdziemy trzynaście wygłoszonych podczas sesji referatów oraz dziennik pierwszego polskiego dyrektora Archiwum Państwowego w Szczecinie — jedyny tego typu dokument na ziemiach zachodnich i północnych.

Szczecińskie wystąpienie prof. dr. hab. Jerzego Skowronka — ówczesnego